

НЕВРОРАЗВИТИЙНА ПЕДАГОГИКА В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ. ИДЕНТИФИКАЦИЯ И ПОДКРЕПА НА ДЕЦА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ

Калоян Дамянов

<https://doi.org/10.60059/SPL.2024.2.3-18>

Резюме: В контекста на нарастващата честота на невроразвитийни нарушения в ранна детска възраст оптимизирането на подходите за ранна идентификация и интервенция при деца със специални образователни потребности (СОП) в България е от критично значение. Настоящото изследване има за цел да систематизира теоретичните рамки на невроразвитийната педагогика и да анализира емпирични данни относно нейното приложение в системата на приобщаващото предучилищно образование. Изследването се основава на ретроспективен анализ на количествени и качествени данни от дейността на Регионалния център за подкрепа на процеса на приобщаващо образование (РЦППО) – София-град, за периода 2023–2025 г. Анализирана е структурата на регистрираните случаи на деца със СОП по групи затруднения, приложените терапевтични и педагогически интервенции и е направена оценка на динамиката в развитието на децата.

Ключови думи: невроразвитийна педагогика, предучилищна възраст, специални образователни потребности, ранна интервенция, приобщаващо образование

NEURODEVELOPMENTAL PEDAGOGY IN EARLY CHILDHOOD: IDENTIFICATION AND SUPPORT OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Kaloyan Damyanov

Abstract: Against the backdrop of the growing prevalence of neurodevelopmental disorders in early childhood, optimizing approaches for early identification and intervention for children with special educational needs (SEN) in Bulgaria is of critical importance. This study aims to systematize the theoretical frameworks of neurodevelopmental pedagogy and to analyze empirical data regarding its application within the inclusive preschool education system. The

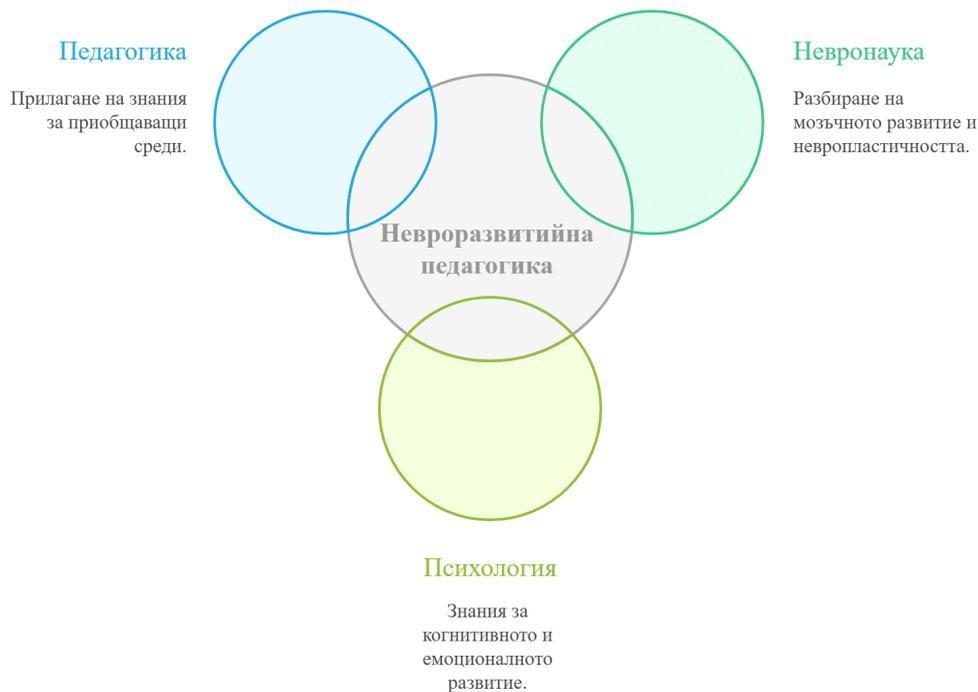
research is based on a retrospective analysis of quantitative and qualitative data from the activities of the Regional Center for Support of the Process of Inclusive Education (RCSPIE) – Sofia City for the period 2023–2025. It examines the structure of registered cases of children with SEN by categories of difficulties, the therapeutic and pedagogical interventions applied, and an assessment of the children's developmental dynamics

Keywords: neurodevelopmental pedagogy, preschool age, special educational needs, early intervention, inclusive education

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Ранното детство представлява критичен период на интензивно неврологично развитие, през който се полагат основите на архитектурата на мозъка и се формират ключови когнитивни, социални и емоционални компетентности. Фундаменталната роля на този етап е потвърдена от обширни изследвания, които дефинират връзката между ранния опит и дългосрочните резултати в развитието на индивида (Shonkoff & Phillips, 2000). На фона на тази изключителна значимост съвременните образователни системи са изправени пред предизвикателството на нарастващата честота на деца със специални образователни потребности (СОП). Проблемът придобива глобални измерения, като системни прегледи и метаанализи показват значително разпространение на различни невроразвитийни нарушения в световен мащаб (Zeidan et al., 2022). Това налага необходимостта от научнообосновани и ефективни педагогически подходи, които да гарантират пълноценното включване и максималното развитие на потенциала на всяко дете.

В отговор на посочените предизвикателства се утвърждава **невроразвитийната педагогика** – интердисциплинарен подход, който интегрира фундаментални познания от неврологията, психологията и педагогиката с цел оптимизиране на образователния процес (фиг.1). Този подход е в унисон с развиващата се международна област на образователната невронаука (*educational neuroscience*), която изследва как познанията за мозъка могат да информират и подобрят педагогическите практики (Howard-Jones, 2014).

Фиг. 1. Интердисциплинарен модел на невроразвитийната педагогика

Чрез интегриране на тези виждания невроразвитийната педагогика позволява на специалистите да разработват и прилагат целенасочени, индивидуализирани интервенции.

Въпреки нормативното обезпечаване на приобщаващото образование в България, практическото му приложение среща редица системни трудности. Сред основните предизвикателства е късната диагностика на състояния като разстройство от аутистичния спектър (средна възраст 4,2 години), което значително надвишава препоръките на водещи организации като Американската академия по педиатрия за универсален скрининг на 18 и 24 месеца (Нуман et al., 2020). Друг съществен проблем е недостатъчната специализирана квалификация на педагогическите кадри (едва 35% са преминали такова обучение). Това е в ярък контраст с установената в научната литература пряка връзка между специализираната подготовка на учителите, тяхната самоефективност и успешността на приобщаващите практики (Sharma et al., 2012). Тези фактори създават съществена празнина между декларираните политики и реалната практика, като очертават необходимост от емпиричен анализ на ефективността на прилаганите подходи за подкрепа в българския контекст.

Настоящото изследване има за **цел** да анализира и представи данни за идентификацията, разпространението и ефективността на подкрепата

за деца със СОП в предучилищна възраст в България през призмата на невроразвитийната педагогика.

За постигането на тази цел са поставени следните **задачи**:

1. Да се анализират разпространението и структурата на различните видове СОП въз основа на данни от дейността на Регионалния център за подкрепа на процеса на приобщаващо образование – София-град.
2. Да се оценят ефективността на прилаганите интервенционни стратегии и ролята на интердисциплинарните екипи в процеса на подкрепа.
3. Да се идентифицират ключови предизвикателства и да се формулират научнообосновани препоръки за оптимизиране на педагогическите практики в системата на предучилищното образование в страната.

2. ТЕОРЕТИЧНА РАМКА

Съвременната педагогическа парадигма се изгражда върху интеграцията на постиженията на невронауките, които убедително демонстрират, че ефективността на образователните практики е в пряка зависимост от степенята, в която те са съобразени с динамичните процеси на мозъчното развитие. В основата на този теоретичен модел стои конструктът за невропластичност – доказаната способност на централната нервна система да претърпява структурна и функционална реорганизация в резултат на опит и външна стимулация. Очертаната перспектива не само потвърждава значението на ранните педагогически интервенции, но и задава рамка за тяхното съдържателно обосноваване.

Разбирането за критичните (сензитивните) периоди в развитието на езика и когнитивните функции намира естествена връзка с класическите психологически концепции за стадийността, формулирани от Ж. Пиаже. Макар неговият модел да е продукт на различен научен контекст, идеята за етапно и последователно изграждане на познавателни структури продължава да има висока приложимост при планирането на образователни цели за деца със специални образователни потребности. В този смисъл теорията на Пиаже функционира като методологична отправна точка, която позволява формулирането на реалистични и функционално насочени цели. Това е особено важно при работа с деца с по-дълбоки интелектуални затруднения или нискофункционален аутизъм, където образователният процес следва да бъде организиран около усвояването на силно опростени, но практически значими когнитивни знания и умения (Tsvetkova-Arsova, 2023).

Процесът на невропластичност не е линеен, а се характеризира с периоди на повишена сензитивност. В научната литература тези етапи са дефинирани като **критични, или чувствителни периоди**,

през които специфични преживявания и целенасочени педагогически интервенции могат да окажат максимално и дълготрайно въздействие върху формирането на невронните мрежи (Muhamad, 2013). Именно през тези прозорци на развитие се полагат основите на ключови когнитивни и поведенчески функции.

Анализът на онтогенезата показва, че развитието на **езика и речта** е един от най-ярките примери за такъв сензитивен период, локализиран основно между раждането и шестата година, с пикова интензивност в първите две години от живота (Balkanska, Trosheva-Asenova, Georgieva-Durvenicharska, 2023). Този емпиричен факт има съществени импликации, тъй като категорично обосновава необходимостта от ранна и интензивна терапевтична и педагогическа подкрепа при деца със специални образователни потребности (СОП). Закъснялата интервенция рискува да пропусне оптималния прозорец на невроразвитийна пластичност, което прави последващата корекционна работа значително по-трудна и по-малко ефективна.

Следователно ролята на педагогическото взаимодействие надхвърля традиционното разбиране за предаване на знания. Доказателства, че това педагогическо взаимодействие трябва да се разглежда като ключов **модулиращ фактор**, който активно изгражда невронната архитектура, се откриват в изследвания, които демонстрират измерим ефект на качеството на средата (включително социално-икономически фактори като семеен доход и образование на родителите) върху самата мозъчна структура и свързаните с нея когнитивни функции (Noble et al., 2015). Може да се направи изводът, че мозъчното развитие не е единствено биологично предопределен процес на съзряване, а представлява сложна биосоциална система. В тази система адекватната и навременна стимулация е решаващ катализатор за изграждането на устойчиви когнитивни, социални и емоционални умения, които са в основата на бъдещия образователен и житейски успех на индивида.

Специалните образователни потребности в предучилищна възраст обхващат хетерогенна група от състояния, класифицирани в съвременните диагностични ръководства като невроразвитийни нарушения. Те включват, но не се ограничават до: разстройства от аутистичния спектър (РАС), нарушения в развитието на речта и езика, интелектуални затруднения, разстройство с дефицит на вниманието и хиперактивност (РДВХ), сензорни затруднения и специфични обучителни трудности. Ключова характеристика на тези състояния е тяхното системно въздействие, като затрудненията в една сфера на развитието често корелират с предизвикателства в друга. Особено показателна е установената в множество изследвания **връзка между дигителните и социалните умения при деца с РАС**. Системни прегледи на научната литература

потвърждават, че моторните нарушения са основен, а не вторичен симптом на аутизма, като степента на двигателните дефицити е значим предиктор за бъдещи затруднения в социалната комуникация (Bhat, 2021). Това разбиране има съществени практически импликации, като насочва към необходимостта от холистични интервенции, които интегрират работа върху двигателното развитие като средство за подобряване на социалното участие и взаимодействие. Философията на приобщаващото образование се стреми да трансформира образователната среда така, че тя да отговаря на нуждите на всички учаци, вместо да изисква от тях да се адаптират към непроменени структури. В основата на съвременната практика стоят няколко ключови принципа:

2.1. Универсален дизайн за учене (UDL)

Този подход се фокусира върху проактивното създаване на гъвкави учебни среди и материали, които предоставят множество начини за ангажиране, представяне на информация и демонстриране на знания (Al-Azawei, Serenelli, Lundqvist, 2016). Универсалният дизайн в ученето (UDL) не е просто набор от техники, а етическа рамка, която се стреми да операционализира „етиката на различieto“ в педагогическата практика. Въпреки това съществува риск, ако не се прилага критично, UDL да подсили съществуващите образователни норми, вместо да ги трансформира (Damyanov, 2025).

2.2. Интердисциплинарен екипен подход

Комплексният характер на СОП изисква координирани усилия от страна на различни специалисти – педагози, терапевти, психолози и др. Използването на общи рамки като Международната класификация на човешкото функциониране, уврежданията и здравето за деца и юноши (ICF-CY) осигурява „споделен език“, който улеснява комуникацията и планирането в екипа (Damyanov, 2024). Ефективността на интерпрофесионалното сътрудничество в ранната детска интервенция е документирана като най-добра практика, водеща до по-добри резултати за децата (Rosanne, Fukkink, Fekkes, 2025).

2.3. Роля на семейството като партньор

Съвременните модели на подкрепа се отдалечават от експертно центрирания подход и позиционират семейството като равноправен партньор в процеса на оценка, планиране и осъществяване на интервенциите. Практиките, ориентирани към семейството, които се фокусират върху овластяване на родителите и надграждане на техните компетенции, са свързани с по-добри и устойчиви резултати както за детето, така и за цялото семейство (Dunst, Trivette, Hamby, 2008).

3. МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Настоящото изследване е с **дескриптивно-аналитичен дизайн**, базиран на **ретроспективен анализ на вторични данни**. Този подход беше избран, тъй като позволява обективно изследване на реални практики и резултати в естествена среда, без експериментална намеса. Фокусът е поставен върху систематичния преглед и анализ на официална документация (анонимизирани досиета), с цел да се идентифицират тенденции, да се опишат характеристиките на предоставяната подкрепа и да се оцени нейната ефективност за определен период от време.

Източник на емпиричните данни е Информационната система за приобщаващо образование (ИСПО) на **Регионалния център за подкрепа на процеса на приобщаващо образование – София-град (РЦПППО – София-град)**. Изследването обхваща данни, документирани в периода от началото на учебната 2023/2024 г. до края на учебната 2024/2025 г.

Целевата извадка включва **1450 анонимизирани досиета на деца** на възраст между 3 години и 2 месеца и 7 години и 1 месец към момента на първоначалната оценка. В извадката са включени всички случаи с пълна документация относно процеса на оценка, планиране на подкрепата и финално проследяване на напредъка в рамките на посочения период. Случаи с непълна или липсваща документация по ключови променливи бяха изключени от анализа.

Процедурата по събиране на данни включваше получаване на регламентиран достъп до архива на институцията, пълно анонимизиране на личните данни и последващо систематично извличане на информация по предварително дефинирани променливи. Тези променливи бяха кодирани и въведени в специализирана база данни за последващ анализ.

Основните **анализирани променливи** са:

- **Тип на специалните образователни потребности (СОП):** Категоризиран въз основа на водещата оценка, вписана в досието на детето (напр. нарушения в развитието на речта и езика, разстройства от аутистичния спектър, интелектуални затруднения и др.).
- **Приложени методи за оценка:** Данни за използваните инструменти, включително резултати от стандартизирани скринингови тестове, протоколи от педагогически наблюдения и функционална оценка, често структурирана съгласно принципите на ICF-CY.
- **Видове терапевтични интервенции:** Честота и тип на приложената подкрепа (логопедична терапия, психологическа подкрепа, сензорна интеграция, арт терапия, психомоторна терапия).
- **Състав на екипите за подкрепа:** Участие на различните специалисти в екипа по случай (ресурсен учител, психолог, логопед, рехабилитатор, социален работник).
- **Отчетена степен на подобрение:** Количествено оценена по 5-степенна скала (от 1 – „без промяна“ до 5 – „значително подобрение“), попълнена

от водещия специалист по случая в края на всяка учебна година.

Събраните данни са обработени и анализирани с помощта на статистическия пакет SPSS (версия 29.0). Приложени са методи от **дескриптивната статистика** за обобщаване и представяне на резултатите. Използваните анализи включват:

- **Честотен и процентен анализ** за определяне на разпространението на различните типове СОП, видовете приложени интервенции и състава на екипите за подкрепа.
- **Изчисляване на средни стойности (M) и стандартни отклонения (SD)** за анализ на отчетената степен на подобрение при различните интервенционни стратегии.
- Резултатите са визуализирани посредством таблици и диаграми с цел осигуряване на максимална яснота и интерпретативна стойност.

4. РЕЗУЛТАТИ

В тази секция се представят обобщените емпирични данни от проведения ретроспективен анализ. Резултатите са структурирани в три основни направления: разпространение на специалните образователни потребности, ефективност на приложените интервенции и характеристики на екипната работа.

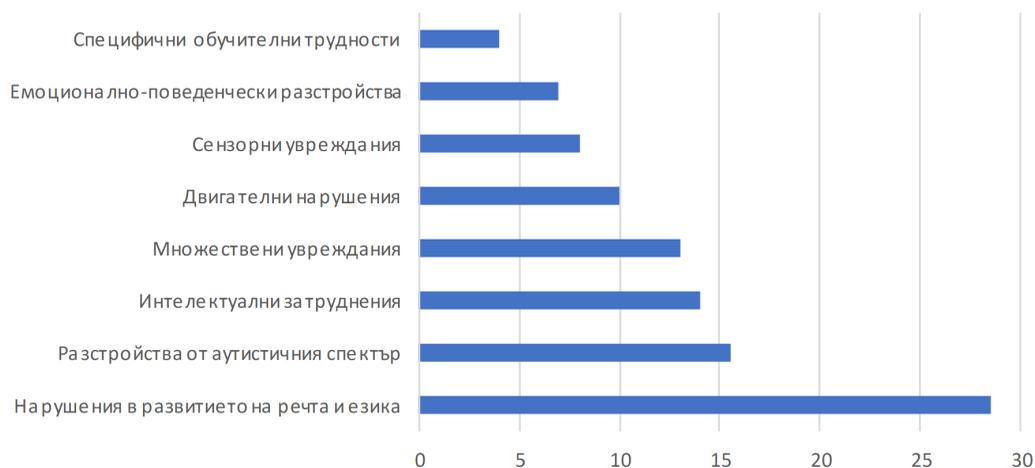
4.1. Разпространение и структура на специалните образователни потребности

Анализът на данните от извадката (N = 1450) разкрива хетерогенна структура на специалните образователни потребности сред децата в предучилищна възраст. Честотното и процентното разпределение на случаите по вид на водещото нарушение са представени в табл. 1.

Таблица 1. Честотно и процентно разпределение на децата със СОП по вид на водещото нарушение (N = 1450) за периода 2023–2025 г.

Тип нарушение	Брой деца (N)	Процент от общия брой (%)
Нарушения в развитието на речта и езика	413	28,5
Разстройства от аутистичния спектър	225	15,5
Интелектуални затруднения	203	14,0
Множествени увреждания	189	13,0
Двигателни нарушения	145	10,0
Сензорни увреждания	116	8,0
Емоционално-поведенчески разстройства	102	7,0
Специфични обучителни трудности	57	4,0
Общо	1450	100

Данните ясно показват, че **нарушенията в развитието на речта и езика** са най-често срещаната категория, обхващаща 28,5% от всички случаи. На второ място се нареждат **разстройствата от аутистичния спектър** с дял от 15,5%, следвани от **интелектуалните затруднения** (14,0%). Тези три категории заедно формират над половината (58%) от общия брой на децата, получили подкрепа. Най-нисък е дялът на децата с идентифицирани специфични обучителни трудности (4,0%), което може да се дължи на по-късната им проява и диагностика в училищна възраст.

Фиг. 2. Процентно разпределение на децата със СОП по вид на водещото нарушение (N = 1450)

4.2. Ефективност на прилаганите стратегии за подкрепа

Ефективността на основните видове терапевтични интервенции беше оценена въз основа на два показателя: процент на децата, при които е отчетен напредък, и средна степен на подобрение по 5-степенна скала. Резултатите са представени в табл. 2.

Таблица 2. Обхват и средна ефективност на основните видове интервенции (по скала от 1 до 5)

Тип интервенция	Брой обхванати деца (N)	Процент подобрене (%)	Средна степен на подобрене (M)	Стандартно отклонение (SD)
Логопедична терапия	420	78	3,8	1,12
Психомоторна терапия	280	72	3,6	1,05
Сензорна интеграция	195	68	3,5	1,21
Поведенческа терапия	165	65	3,4	1,15
Арт терапия	140	62	3,2	0,98
Музикотерапия	120	60	3,1	1,09

Данните показват, че **логопедичната терапия** е не само най-широко прилаганата, но и най-високо оценената по ефективност интервенция, със средна оценка за подобрене $M = 3,8$ ($SD = 1,12$). Следват **психомоторната терапия** ($M = 3,6$, $SD = 1,05$) и **терапията за сензорна интеграция** ($M = 3,5$, $SD = 1,21$). Всички анализирани интервенции показват средна степен на подобрене над 3,0, което показва положителен ефект (фиг. 3). Най-висок процент на подобрене се отчита при логопедичната терапия (78%), а най-нисък – при музикотерапията (60%).

Фиг. 3. Сравнителна ефективност на основните видове интервенции

4.3. Характеристики на интердисциплинарната подкрепа

Анализът на състава на екипите за подкрепа разкрива ключовата роля на определени специалисти в процеса на приобщаващо образование. Честотата на участие на различните видове експерти в екипите по случай е представена в табл. 3.

Таблица 3. Честота на участие на различните видове специалисти в екипите за подкрепа (% от всички случаи)

Специалист	Честота на участие (%)
Ресурсен учител	95
Логопед	78
Психолог	72
Рехабилитатор	45
Социален работник	38
Медицинска сестра	30

Резултатите категорично сочат, че **ресурсният учител** е централната фигура в системата на подкрепа, участвайки в 95% от всички разгледани случаи. С много висока честота на участие са също **логопедът** (78%) и **психологът** (72%), което кореспондира с високия дял на езикови, комуникативни и поведенчески нарушения, установени в табл. 1. **Рехабилитаторът, социалният работник и медицинската сестра** са включени по-ситуационно, в зависимост от специфичните здравни, двигателни и семейни потребности на детето.

5. ДИСКУСИЯ

Анализът на данните от РЦПППО – София-град, предоставя ценна информация за актуалното състояние на подкрепата за деца със СОП в предучилищна възраст в най-големия градски център в България.

Структура на специалните образователни потребности. Установената доминация на **нарушенията в развитието на речта и езика (28,5%)** и **разстройствата от аутистичния спектър (15,5%)** е в съответствие с международните тенденции. Глобални метаанализи потвърждават нарастващото разпространение на РАС, което поставя сериозни предизвикателства пред образователните системи в световен мащаб (Zeidan et al., 2022).

Същевременно доминацията на **нарушенията в развитието на речта и езика** отразява и специфики на националния контекст. Една от възможните интерпретации за този висок дял, споделяна от много от екипите за оценка в РЦПППО – София-град, е свързана с **нежеланието на част от родителите да потърсят по-сериозна неврологична или**

психиатрична диагностика в предучилищния етап. В резултат на това много деца с по-комплексни невроразвитийни състояния първоначално биват насочвани към системата за подкрепа с водещ симптом „нарушение на речта“, което често е по-лесно приемливо за семейството. Високият дял на езиковите нарушения подчертава критичната роля на предучилищното образование за развитието на комуникативните умения, които са в основата на по-нататъшното учене и социална интеграция.

Ефективност на интервенциите. Резултатите, показващи най-висока ефективност при **логопедичната терапия (M = 3,8)**, предоставят емпирично доказателство за принципа на **невропластичността**. Ранната детска възраст е чувствителен период за развитието на езиковите центрове в мозъка. Целенасочените и интензивни терапевтични дейности, каквато е логопедичната работа, могат ефективно да стимулират и реорганизируют невронните пътища, водейки до значителни и видими подобрения (Shonkoff & Phillips, 2000). Положителните резултати, отчетени при всички видове интервенции, подкрепят тезата, че ранната, научнообоснована и систематична подкрепа е ключов фактор за компенсиране на дефицитите и за разгръщане на потенциала на децата със СОП.

Роля на специалистите. Категорично доминиращата роля на **ресурсния учител (95% участие)** очертава неговата функция като координатор и „менеджър на случай“ в българската система. Той е свързващото звено, което осигурява последователност и цялост на подкрепата. Високата честота на участие на **логопеди (78%)** и **психолози (72%)** е директен и адекватен отговор на установената структура на СОП, с превес на комуникативни и социално-емоционални затруднения. Това демонстрира нуждата от мултидисциплинарен подход, при който различните експерти си сътрудничат, използвайки общ език и рамка за оценка и планиране (Damyanov, 2024).

Получените резултати от настоящото изследване разкриват значими импликации както за педагогическата практика, така и за формирането на образователни политики в областта на приобщаващото образование. Констатираната хетерогенност на профили на децата със специални образователни потребности (СОП) имплицира необходимостта от системен отказ от прилагането на унифицирани и стандартизирани педагогически подходи. Подобни подходи, макар и ефикасни в масовия случай, се оказват неадекватни за посрещане на специфичните нужди на тази популация, като рискуват да задълбочат образователните дефицити, вместо да ги преодолеят.

В този контекст изследването подчертава критичната необходимост от подготовка и квалификация на педагогическите специалисти за прилагане на **диференцирано обучение**. Това изисква не просто адаптиране на съдържанието, а гъвкавост в процесите на преподаване, в методите

за оценяване и в организацията на учебната среда. Интегрирането на **мултисензорни методи** е ключов компонент на диференциацията, тъй като ангажирането на различни сетивни модалности (зрителна, слухова, кинестетична) позволява заобикаляне на специфични дефицити и изграждане на по-устойчиви и достъпни невронни пътища за учене.

За ефективното прилагане на тези принципи е необходим ясен методологически инструментариум. Тук съществена роля играят **йерархиите на когнитивните умения**, които предоставят на педагога структурирана рамка за анализ на актуалното състояние на детето и за формулиране на реалистични и последователни образователни цели. Вместо да се фокусират върху крайния резултат, тези йерархии позволяват обучението да бъде конструирано като процес на постепенно надграждане, стъпка по стъпка, което е от фундаментално значение за децата със СОП в началния етап (Zamfirov, 2019).

На макрониво принципите на **Универсалния дизайн за учене (UDL)** предлагат най-всеобхватната и проактивна рамка за създаване на приобщаваща образователна среда. За разлика от диференциацията, която често е реакция на вече установени нужди, UDL заляга в самата основа на планирането на учебните програми и педагогическите ситуации. Чрез осигуряване на множество начини за представяне на информацията, за ангажиране на децата и за изразяване на наученото UDL премахва барьерите пред ученето още на етап проектиране, създавайки достъпна и стимулираща среда не само за децата със СОП, но и за всички останали в класната стая (Дамуанов, 2025). По този начин фокусът се измества от „адаптиране за отделното дете“ към „създаване на универсално достъпна среда за всички“.

За правещите политики в областта на образованието

Ранен скрининг. Високият дял на установените СОП налага разработване и прилагане на **национална система за универсален ранен скрининг** на развитието. Това би позволило по-ранна идентификация и интервенция, което е в синхрон с международните препоръки (Нутан, Levy, Myers, 2020).

Инвестиции в ресурси. Доказаната ефективност на ранните интервенции оправдава **увеличаването на инвестициите** в специализирани услуги – назначаване на повече логопеди и психолози в системата и осигуряване на съвременни терапевтични материали.

Квалификация на кадрите. Необходимо е **реформиране на програмите за продължаваща квалификация**, като се въведат задължителни, базирани на доказателства обучения за работа с деца със СОП. Това е ключово за повишаване на самоефективността и увереността на учителите при прилагане на приобщаващи практики (Sharma, Loreman, Forlin, 2012).

Ограничения на изследването и насоки за бъдещи проучвания

Въпреки своята информативна стойност настоящото изследване има няколко ограничения. Първо, данните са събрани от **един регионален център** (София-град) и резултатите може да не са напълно представителни за цялата страна, особено за по-малките населени места. Второ, **ретроспективният дизайн** не позволява доказването на причинно-следствени връзки между интервенциите и резултатите, а само установяването на корелации. Трето, оценката за ефективност се базира на **експертната преценка на специалистите**, което може да внесе елемент на субективизъм.

Тези ограничения очертават следните **насоки за бъдещи проучвания**:

- Провеждане на **лонгитудинални изследвания** за проследяване на дългосрочния ефект от ранните интервенции върху академичния успех и социалната интеграция на децата (Datunov, 2024).
- Извършване на **сравнителни анализи** между различни региони на страната за получаване на цялостна национална картина.
- Реализиране на **квaziекспериментални проучвания** с контролни групи за по-надеждна оценка на ефективността на различни терапевтични модели.
- Изследване на ефекта от **интегрирането на технологични иновации** и помощни технологии в подкрепа на децата със СОП.

6. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящото изследване предоставя емпиричен анализ на съвременните практики за идентификация и подкрепа на деца със специални образователни потребности в предучилищното образование в България. Основните изводи показват, че структурата на СОП, с превес на нарушенията в развитието на речта и езика и разстройствата от аутистичния спектър, съответства на международните тенденции. Резултатите категорично потвърждават високата ефективност на ранните целенасочени интервенции, които дават практически израз на принципа на невропластичността. Установено е, че подкрепата се осъществява от интердисциплинарни екипи, в които ресурсният учител заема централна координираща роля.

Тези емпирични данни потвърждават валидността и значението на **невроразвитийната педагогика** като водеща теоретична и практическа рамка. Нейният фокус върху ранното детство като критичен период за развитие, индивидуалният подход към неврологичния профил на всяко дете и необходимостта от интердисциплинарно сътрудничество са не просто теоретични постановки, а задължителни условия за постигане на реални резултати. Този подход позволява на специалистите да преминат от въд механичното интегриране към създаването на истински приобщаваща, гъвкава и отговаряща на нуждите на децата образователна среда.

В заключение, осигуряването на пълноценно развитие и успешна социална интеграция на всяко дете със СОП не е изолирана педагогическа задача, а споделена отговорност. Успехът изисква **интегриран, научнообоснован и системен подход**, който обединява усилията на образователните институции, здравните и социалните служби, семействата и обществото като цяло. Само чрез такива координирани и последователни действия може да се гарантира, че всяко дете, независимо от своите индивидуални особености, ще получи необходимата подкрепа, за да реализира своя пълен потенциал.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Al-Azawei, A., Serenelli, F. & Lundqvist, K. (2016). Universal design for learning (UDL): A content analysis of peer-reviewed journal papers from 2012 to 2015. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 16 (3), 39–56.
- American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed., text rev.; DSM-5-TR). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787>
- Balkanska, N., Trosheva-Asenova, A. & Georgieva-Durvenicharska, G. (2023). Strategii, podhodi, metodi, formi za rabota v detskata gradina i uchilishcheto pri detsa i uchenitsi sus sluhovi narusheniya. *Priobshchavashto obrazovanie*, 202–217. [Балканска, Н., Трошева-Асенова, А. & Георгиева-Дървеничарска, Г. (2023). Стратегии, подходи, методи, форми за работа в детската градина и училището при деца и ученици със слухови нарушения. Приобщаващо образование, 202–217.] Sofia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski".
- Bhat, A. N. (2021). Motor impairment increases in children with autism spectrum disorder as a function of social communication, cognitive and functional impairment, repetitive behavior severity, and comorbid diagnoses: A SPARK study report. *Autism Research*, 14 (1), 202–219. <https://doi.org/10.1002/aur.2453>
- Damyanov, K. (2024). International classification of functioning, disability, and health for children and youth (ICF-CY) as a framework for early intervention planning in inclusive education. *Open Journal of Social Sciences*, 12, 85–98. <https://doi.org/10.4236/jss.2024.1211006>
- Damyanov, K. (2025). The ethics of difference and the philosophical foundations of inclusive education. *Philosophical Alternatives*, 34 (3), 7–31. <https://doi.org/10.58945/MPNW4294>
- Dunst, C. J., Trivette, C. M. & Hamby, D. W. (2008). *Research synthesis and meta-analysis of studies of family-centered practices*. Winterberry Press.
- Howard-Jones, P. A. (2014). Neuroscience and education: Myths and messages. *Nature Reviews Neuroscience*, 15, 817–824. <https://doi.org/10.1038/nrn3817>
- Hyman, S. L., Levy, S. E. & Myers, S. M. (2020). Identification, evaluation, and management of children with autism spectrum disorder. *Pediatrics*, 145 (1), e20193447. <https://doi.org/10.1542/peds.2019-3447>

- Muhammad, A. (2013). Brain plasticity in the developing brain. *Progress in Brain Research*. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-63327-9.00005-9>
- Noble, K. G., Houston, S. M., Brito, N. H., Bartsch, H., Kan, E., Kuperman, J. M., ... Sowell, E. R. (2015). Family income, parental education and brain structure in children and adolescents. *Nature Neuroscience*, 18, 773–778. <https://doi.org/10.1038/nn.3983>
- Rosanne, M. V. S., Fukkink, R. G. & Fekkes, M. (2025). The impact of process quality in early childhood education and care on socio-emotional development: A meta-analysis of longitudinal studies. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 22 (5), 775.
- Sharma, U., Loreman, T. & Forlin, C. (2012). Measuring teacher efficacy to implement inclusive practices. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 12 (1), 12–21. <https://doi.org/10.1111/j.1471-3802.2011.01200.x>
- Shonkoff, J. P. & Phillips, D. A. (Eds.). (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development*. National Academy Press.
- Tsvetkova-Arsova, M. (2023). Spetsifika i osobenosti v uchebniya protses pri detsa i uchenitsi s mnozhestvo uvrezhdaniya. *Spetsialna pedagogika*, 202–211. [Цвемкова-Арсова, М. (2023). Специфика и особености в учебния процес при деца и ученици с множество увреждания. *Специална педагогика*, 202–211.] Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.
- Zamfirov, M. (2019). Informatsionni i komunikatsionni tekhnologii v obuchenieto i rabota v digitalna sreda za uchenitsi sus spetsialni obrazovatelni potrebnosti. [Замфиров, М. (2019). Информационни и комуникационни технологии в обучението и работа в дигитална среда за ученици със специални образователни потребности.] Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.
- Zeidan, J., Fombonne, E., Scora, J., Ibrahim, A., Durkin, M. S., Saxena, S., Yusuf, A., Shih, A. & Elsabbagh, M. (2022). Global prevalence of autism: A systematic review update. *Autism Research*, 15 (5), 778–790. <https://doi.org/10.1002/aur.2696>

За автора:

Доц. д-р Калоян Дамянов, катедра „Специална педагогика“, Факултет по науки за образованието и изкуствата, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Контакт: бул. Шипченски проход 69А, кабинет 209
E-mail: kdamjanov@uni-sofia.bg
Researcher ID (Web of Science):AGB-8272-2022
ORCID ID:0000-0002-7005-5811

About the author:

Assoc. Prof. Kaloyan Damyanov, PhD, Department of Special Education, Faculty of Educational Sciences and the Arts, Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Contact: 69A Shipchenski prohod str. Office № 209
E-mail: kdamjanov@uni-sofia.bg
Researcher ID (Web of Science):AGB-8272-2022
ORCID ID:0000-0002-7005-5811